

נתקבלו במערכת

מְסוּרָה לְיוֹסֵף. עיונים במורשתו של הגאון ר' יוסף קאפח. הלכה ומחשבה.

עורך: יוסף פרחי. כרך ה. נתניה, מכון מש"ה, תשס"ח. 378 עמ'. (09-8627723)

בגל' טבת תשס"ד [מד, ב] עמ' 88 כתבתי על הכרך השני של כתב העת הזה שמנה אז כמה עשרות עמודים, ועתה הכרך החמישי כולל כבר שלושים מאמרים בנושאים שונים על פני קרוב לארבע מאות עמודים, כולם כתובים לכבודו ולזכרו של ר"י קאפח זצ"ל, רובם ככולם קשורים באופן ישיר או עקיף להנהגות יהודי תימן. אין מדובר ח"ו בשלילת מנהגי עדות אחרות, אלא בביסוס מנהגים יחודיים לעדה זו. באופן טבעי חלק גדול מהמאמרים עוסק בדעת הרמב"ם: כך למשל הרב אברהם חמאמי מירושלים מוכיח מפי ספרים וסופרים (ביניהם הרב קאפח) שבתים לא נהגו לאכול סעודת 'מלוה מלכה' במוצאי שבת, ודברי הרמב"ם (הל' שבת ל, א) 'וכן מסדר שולחנו במוצאי שבת... כדי לכבדו בכניסתו וביציאתו' כוונתם לסעודה השלישית שבה מסיימים את השבת. הרב אהרן קאפח מרמת גן מסביר ומוכיח את חשיבות מנהג תימן שלא להתיר שום ציור על קירות בית הכנסת, ואף לא עיטורים על הפרוכת. לדעתו המנהג העתיק לעטר את בתי הכנסת, כפי שגלוי לעין בחפירות ארכיאולוגיות במבנים ששימשו כבתי כנסת בתקופת הבית השני ואחרי, נוצר בעקבות השפעת סגנון הבניה הרומאי, ולא היה לדעתו לרוחם של חכמי ישראל; גם התעוררות מנהג זה מחדש בדורות האחרונים אין לה לדעתו שום הצדקה. הרב משה צארום מירושלים מאריך בתיאור סוגי הקלף השונים הקיימים היום ובדרך ייצורם, ושם דגש על כשרות הגוויל (=קלף כמעט גולמי, שלא הפרידו אותו לקלף ולדוכסטוסטוס) בימינו. הרב צפניה ערוסי, רב במודיעין, מגן על מנהג תימן הקדום ללוש את עיסת המצה במלח; הוא אף ממליץ למי שקונה היום מצות מוכנות - 'רקיקים יבשים' - להשרותם במי מלח לפני האכילה, שהרי 'וחי בהם' כתיב, ולא שימות בהם... הגב' מיכל רצון, מו"ר מרמת גן, בוחנת את מנהגי טהרת הנשים בתימן דרך סיכום ראיונות שערכה עם עשרים ושתים נשים מבוגרות שחיו בזמנו במרכז תימן ובצפונה, איזורים שמנהגם היה שונה בהרבה פריטים ממנהג יהודי מחוז שרעב שבדרום תימן. היא מציינת שמחקר זה חשוב בין השאר מפני שבגלל צניעותן הרבה של בנות תימן לא היה הבעל מעורב כלל בענייני טהרת אשתו, ובדרך כלל הנשים החמירו על עצמן בכל ספק ואף לא ניגשו אל מורה הוראה. היא מצאה הבדלים מסוימים בין מנהגי יהודי הכפרים ליהודי הערים, מפני שיהודי הכפרים עקב מספרם המצומצם של בני הקהילה חיו במעורבות משפחתית גדולה יותר מאשר יהודי הערים, והנשים בכפר גם עבדו הרבה מחוץ לביתן; מצד שני רמת ידיעת התורה אצלם היתה לעיתים נמוכה יותר. המאמר כולו מלווה בתיאור חייהם של בני עדה קדושה זו לפני העליה הגדולה לארץ, ובציוני מקורות לפוסקים, תימנים ואחרים, בנושאים שבהם עוסק המאמר (בהע' 2 שבעמ' 175 כותבת המחברת שלא הובאו במחקרה הלכות 'שרגישותן ידועה בקרב העולם התורני', ומעניין מה כוונתה). הרב משה צארום מוסיף ומעמיק בענין 'שלושת השבועות' הידועות, ורוצה לומר שגם הרמב"ם פסק אותן להלכה, וגם עתה עלינו להישמר לא להתגרות באומות ולא לדחוק את הקץ; דבריו באו כתגובה למאמר של הרב חננאל סרי, ר"מ בישיבת גבעת שמואל ותלמיד מובהק של הרב קאפח, בגליון הקודם של 'מסורה ליוסף' בענין זה, והרב סרי משיב על דבריו. דברי שניהם כוללים ויכוח מעניין בדרכי הלימוד של הרמב"ם, בגישה לסתירות בין דבריו בכתביו השונים וכד'. גם בהמשך מובאים מאמר ותגובה: ד"ר דרור פיקסלר במאמרו 'צמחי המשנה של הרמב"ם' מבקר את דרך הוצאתה לאור של החוברת 'מחברת צמחי המשנה של הרב יוסף קאפח' שההדיר ד"ר זהר עמר (ירושלים תשס"ה); סקרתי אותה ב'המעין' תשרי

תשס"ו [מו, א] עמ' 86, ובין השאר מביע את התנגדותו להדפסת החוברת עם חללים ושורות ריקות במקומות שונים, בניגוד לדרכם המוקפדת של הרמב"ם ושל הרב קאפח עצמו; ד"ר עמר משיב לו תחת הכותרת 'משיקוליו של מהדיר', ובענין הנ"ל מכחיש את העובדות ואת ה'האשמה': 'אין כל הצדקה ואמת בטענה הקנטרנית על ריבוי החללים בחוברת'. האם זו מחלוקת במציאות?... לקראת סוף הכרך כתב ד"ר ירון סרי ממכללת צפת על השימוש באינטרנט להפצת תורה, ונותן כמה 'טיפים' למיבוד תשומת ליבם של הגולשים לתכנים שבאתרים התורניים. גם המאמרים האחרים מעוררים ענין, ישר כוחו של העורך ר' יוסף פרחי.

משנה תורה להרמב"ם. מוגה ומדויק על פי כתבי יד, בצירוף מפתחות. **מהדורת מופת מנוקדת בכרך אחד.** מהדיר ועורך ראשי: יוחאי מקבילי. עורכי משנה: יחיאל קארה והלל גרשוני. בהוצאת ישיבת 'אור וישועה' בשיתוף עם ישיבת 'תורת החיים'. חיפה, תשס"ח. 1245+לט עמ'. (rambam@orvishua.org.il)

דורנו זכה לכמה וכמה מהדורות מדויקות של משנה תורה, שמציעות אלטרנטיבה למהדורת ורשה-וילנה הוותיקה, בה נמצאים אלפי טעויות דפוס, שינויי נוסח מוטעים וביטויים ומשפטים מצונזרים, ומאות טעויות בסימון התחלתן וסיומן של הלכות וכד'. הידועה שבהם היא מהדורת שבתי פרנקל, שהיא היחידה המציעה גם את כל נושאי הכלים הקלאסיים 'על הדף' במהדורה מתוקנת, וכן ילקוט שינויי נוסחאות, מפתח להערות וצינונים של גדולי הדורות על הרמב"ם ועוד. עוד נוספו מהדורת הרב קאפח, כ"ז כרכים של הרמב"ם בנוסח מדויק על פי כתבי יד תימן עם ביאור מקיף, ומהדורת הרב רבינוביץ עם פירוש 'יד פשוטה' (המעדיף בכל ספר כת"י משובח אחד) והרב שילת 'רמב"ם מדויק' (שנוטה אחרי כתבי יד מן המזרח דווקא) שנמצאות עדיין בעיצומה של מלאכת הכנתן (על כרכים מכל המהדורות האלו כתבתי במדור זה בעבר). כמו כן קיימת המהדורה האינטרנטית של 'מכון ממרא' (www.mechon-mamre.org) בראשות הרב שלמה בן אברהם וצוותו, המתבססת על עקרון ההליכה ללא משוא פנים אחר נוסח רוב כתבי היד התימנים (עיקרון שיש מקום לדון בו) ומתעדכנת בקביעות. בישיבה הגבוהה 'אור וישועה' בחיפה בראשות הרב אליהו זיני שליט"א היו קיימים מאז ומתמיד חיבה מיוחדת לספר משנה תורה מצד אחד - ולדיוק תורני-מדעי מצד שני, והשילוב בין שניהם הביא את אחד מתלמידיה, הרב יוחאי מקבילי, עם כמה מחבריו, להוציא לאור בשנת תשס"ה במלאת 800 שנה לפטירת הרמב"ם מהדורה מדויקת של ספר משנה תורה, שנוסחה מבוסס בעיקר על נוסח הרב קאפח עם תיקונים נוספים ע"פ כמה כתבי יד, בכרך אחד עם מבואות ומפתחות מפורטים. ההצלחה הגדולה שזכה לה כרך זה הביאה לשיתוף פעולה בן בני ישיבת 'אור וישועה' לבין כמה מתלמידי ישיבת 'תורת החיים', שגלתה לאחר הגירוש מוגש קטף ליד-בנימין שבעמק שורק, שגם בה מרבים התלמידים לעסוק ברמב"ם ולשננו בהנחיית רבם הרב שמואל טל שליט"א; נוסח הרמב"ם נבדק מחדש על פי כל המקורות הנ"ל וכתבי יד נוספים, ונוסף ניקוד מדויק ומודרני שמשתדל להיצמד לעקרונות שנובעים מכתבי הרמב"ם עצמו, בעיקר פירוש המשניות שרובו שרד בכת"ק של מחברו (במקומות שאינה נשמעת חריגה במיוחד, כדי לא להרחיק את הקוראים מלימוד הרמב"ם; כך למשל 'ויתרו' העורכים על ניקוד התיבה 'רַבִּי' בשני חיריקים, שהוא הניקוד הנכון והמקורי ללא ספק, וניקדו תיבה זו בדרך המקובלת 'רַבִּי' [חוץ מאשר בנוסח התפילה וההגש"פ בהם הושאר הנוסח המקורי], אך הקפידו למשל לנקד 'סוּמָא' ולא 'סוּמָא'). מעלה גדולה נוספה ע"י הפניות שיטתיות מהרמב"ם אל הרמב"ם עצמו, בכל מקום שבו הלכה או ענין או ביטוי פלוני נוגעים להלכה אחרת או מתבארים יותר במקום אחר, והרי אין מפרש מוסמך לרמב"ם יותר מהרמב"ם... ללומד המעיין חסרים מאוד נושאי הכלים של הרמב"ם, שמהווים בעולם התורה חלק אינטגרלי מהרמב"ם עצמו; אולם קיימת תועלת רבה ברמב"ם מדויק ומשובח זה בכרך אחד, כמו שיש מקום בכל בית למקרא עם מפרשי - ולידם גם לתנ"ך שלם.

המהדירים מדגישים שהמטרה העיקרית של מהדורה מיוחדת זו היא להגביר את הבקאות המקיפה בספר משנה תורה, כדי שרבים רבים, ולא דווקא ת"ח, ירגישו בספרו של הרמב"ם 'כבתוך ביתם', ויראו בעיון בו חלק מעיסוקם היום-יומי, ואת הידיעה המקיפה בו כחובה יהודית אלמנטרית. ביאור קצר לביטויים ועניינים קשים ברמב"ם יכפיל תועלת זו פי כמה, וכבר קיימים כמה כרכי-כיס של הלכות מתוך ספר משנה תורה שיצאו לאור ע"פ מהדורה זו עם ביאור קצר, תרשימים וכו'. ושתי הערות קצרות: א. לפעמים נראה שהפיסוק המוקפד - מעט מופרז, ומפריע לשטף הקריאה. כך למשל לקראת סוף הקדמת הרמב"ם לספרו (סע' לט במהדורה זו, סוף עמ' 5) כתוב כך: 'לפיכך קראתי שם חבור זה משנה תורה, לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם': הפסיק אחר 'בזה' מיותר לגמרי לענ"ד, שהרי יש כאן משפט אחד - שאחרי שאדם קורא בספר הזה הוא יידע ממנו את התושבע"פ כולה, ומדוע לנתק את הקריאה עם פסיק אחרי 'בזה'? וזו רק דוגמא. ב. לספר צורפו כמה מבואות ונספחים ומפתחות וכו', והם נמצאים בעמודים א-כח לפני 1245 עמודי הרמב"ם עצמו - ובעמודים ל-לט אחריהם; לענ"ד מוספור מופצל מפריע לקורא ומטעה אותו, וחיביים להימנע ממנו. ומיותר לומר שהערות טכניות אלו אינן גורעות מכל השבחים הראויים למהדורה זו של ספר 'משנה תורה'.

רביבים. קובץ מאמרים בענייני עם, ארץ וצבא. הרב אליעזר מלמד. מכון הר ברכה, תשס"ח. יד+416 עמ'. (02-9709588)

תלמידי של הרב אליעזר מלמד, ראש הישיבה ורב הישוב הר ברכה שע"י שכם, מקבצים את המאמרים שמפרסם רבם בפינתו הקבועה במדור 'רביבים' שבשבועון 'בשבוע', שבראשות הוריו, הרב זלמן והרבנית שולמית מלמד מבית אל. הכרך שיצא לאור בשנה שעברה עסק בענייני נישואין, חינוך, משפחה וקריירה (סקרתי בגל' טבת תשס"ח [מח, ב] עמ' 96), והפעם עוסק הספר בנושאים 'לאומיים': היחס לממשלה ולכנסת ולגופי השלטון האחרים, עניינים הקשורים לתקשורת, למערכת המשפט, לצבא, למשטרה, ולכל מה שביניהם. השילוב בין הגישה התורנית וההלכתית שעומדת בבסיס המאמרים האלו, לבין ניתוח הטקטיקה והאסטרטגיה הראויים כדי להגיע לתוצאות מעשיות בנושאים הנידונים, מביאה למסקנות ולהבהרות-ספיקות בהרבה מאוד ענייני ציבור והנהגה, שלכולם כמובן קיימת משמעות תורנית וחינוכית. העורך ר' יגאל ללום מצא לנכון לסדר את המאמרים על פי נושאים ונושאי משנה - אך פחות-ארו יותר בסדר כרונולוגי, כך שהספר מהווה גם מעין תיעוד של רוב האירועים הציבוריים החשובים שאירעו בין השנים תשס"ב-תשס"ח, ובראשם כמובן הגירוש מגוש קטיף, המאבק שקדם לו והביקורת וסימני השאלה שצצו בעקבותיו. סגנונו הישיר, הפשוט והבהיר של הרב מלמד שובה את הלב, ועם זה משאיר לקורא גם נקודות למחשבה, שלא חייבות להביא אותו תמיד למסקנה שאלה הגיע המחבר. הרב עוסק בין השאר בגישה למאבק נגד רשויות המדינה כאשר הן סוטות מדרכן; גישת 'כפר מימון' מול גישת 'עמונה', היחס לפסק המפורסם של מורנו הגר"א שפירא זצ"ל בענין סירוב פקודה, ההכוונה להימנע משירות בצבא כאשר הצבא מערים קשיים על בחור 'בוגר' המאבק על גג בית הכנסת בכפר דרום, הצורך להתנגד בתקיפות לליקויי צניעות בצבא, אלו הם רק חלק קטן מן הנושאים שנידונים בפרקי הספר. ראוי לציון הדיון המעמיק בעמ' 79-75 תחת הכותרת 'בוסריות מוסרית', בו מנתח הרב מלמד את הגישות השונות בין הרבנים ביחס לאירועי 'סברה' ו'שתילא' והקמת ועדת החקירה בעקבותם. הוא מותח ביקורת נוקבת על כמה רבנים חשובים שהשפיעו על המפד"ל ללחוץ על הקמת ועדת החקירה שהדיחה בסופו של דבר את שר הבטחון אריאל שרון; מי יודע, טוען הרב בהערה שנוספה במאוחר, אם 'הפיכת עורו' של שרון והגירוש מחבל עזה ומצפון השומרון שזים וביצע בעוונותינו אינם מהלכים שנבעו מרצונו 'לטהר את שמו' בעקבות ההרשעה ההיא מטעם אותה ועדת חקירה, שלא היתה צריכה כלל לקום! עורכי סידרת ספרי 'רביבים' הפכו טור שבועי לטור לדורות, ויבורכו על כך.

אהבת צדקה. הלכות צדקה ומעשר כספים. הערות, עיונים ומילואים, עם מפתח מפורט. ובראשם ליקוטי הלכות צדקה מכתב יד קדשו של המהרי"ל דיסקין זצוק"ל. אברהם משה אבידן (זמל). ירושלים, תשס"ח. 18+תקצוג עמ'. (02-6524824)

הרב אבידן שליט"א, לשעבר סגן הרב הראשי לצה"ל וראש ישיבת שעלבים וכיום רב בירושלים, הוציא את לאור את הספר שעמל בו שנים הרבה - 'אהבת צדקה' על הלכות צדקה ומעשר כספים (ועל ספרו 'משא בהר', סוגיות בהלכות צבא ומלחמה, כתבתי ב'המעין' גל' טבת תשס"ז [מו, ב] עמ' 89-91). השילוב של ראש ישיבה ופוסק הלכה הביא את המחבר להציג לפנינו ספר למדני-הלכתי, בו לכל הלכה מצורפים הערות ועיונים, ביאורים ומקורות, מילואים והרחבות, חלקם בעקבות לימוד שבועי משותף רב-שנים עם הגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א, ראב"ד בד"ץ העדה החרדית בירושלים ושכנו של הרב אבידן. הספר פותח בהערות על הלכות צדקה מכת"ק של המהרי"ל דיסקין עם ביאורי המחבר ובפסקים מכתביו של הרב צבי פסח פרנק רבה של ירושלים בעניינים אלו, ולאחר מכן על פני חמישה עשר פרקים עובר המחבר על כל כללי ופרטי מצוות צדקה: הכפיה המותרת והאסורה בצדקה, כמות הממון אותה צריך אדם לתת כדי לצאת ידי חובת הצדקה מדאורייתא ומדרבנן, מצות מעשר כספים (בכמעט מאה פרקים-משנה!) ומהות האיסור 'לבזבז' יותר מחומש נכסיו, למי ואיך נתנים צדקה, סדרי קדימויות על פי ההלכה, גדרי נדרי צדקה, הלכות והנהגות של גבאי צדקה, פדיון שבויים כפסגת קיום מצות צדקה, ועוד ועוד. בנושא האחרון מעיר המחבר (עמ' רצב) כדבר פשוט, שבניגוד לדעה המקובלת (בעיקר בתקשורת...) אין בשום אופן לשחרר מחבלים כדי לקבל גופות, שהרי אין נכנסין אף לספק סכנה כדי להביא מת מצוה לקבר ישראל. בהמשך (עמ' רצג) הוא כותב שאסור לשחרר מחבלים שסביר להניח שיחזרו לפגוע ביהודים לאחר שחרורם 'מפני שאין פדוין נפש בנפש; והמשחררם הרי הוא עובר על איסור שיש בו חשש שפיקוח דמים'. במילואים (עמ' שד) מביא המחבר את דעתם של כמה מגדולי הפוסקים שגם סיוע עקיף לרציחה יש בו גדר של 'יהרג ואל יעבור'! בהע' 61 מסתפק הרב אבידן אם שבוי שנשבה בעת מילוי תפקידו בשליחות הכלל - מחוייב הכלל להסתכן כדי להצילו מסכנה, ומסיים 'וצריך אני לרב'; לצערנו השאלה הזו אקטואלית מאוד, וכדאי מאוד שגדולי תורה יכריעו בה, שהרי יתכן שתהיה לגישתם משמעות מעשית לפחות בעיני פוליטיקאים ואנשי צבא שומרי תורה. הערה אחת: בעמ' קפא מכריע הרב אבידן שאין לנכות מחשבון הרווח לצורך הפרשת מעשר כספים אלא הוצאות הנובעות מקיום העסק ותפעולו, אבל הוצאות שאינן קשורות לעסק, כגון הוצאות לפרנסת המשפחה, אי אפשר לנכות מהסכום החייב במעשר. בהערות שם מוזכר שר"י עמדין הסתפק אם מותר לנכות אפילו הוצאות שהוצאו לצורך העסק המרוויח, אך המחבר הכריע כדעת האחרונים שמוותר לנכות מהרווח את ההוצאות שהוצאו לצורך העסק, ואף מפרט בדיוק על איזה הוצאות מדובר. והנה, בולט לעין שהמחבר לא הזכיר כלל את דעתו של ר"ש גנצפריד בקיצור שולחן ערוך, שבוודאי היתה ידועה לו, שניתן לנכות גם את ההוצאות לפרנסה מהסכום ממנו מפרישים מעשר כספים. בגליון 'המעין' ניסן תשס"ז [מז, ג, עמ' 55-56] הוכיח פרופ' דומב שהתיבות השנויות במחלוקת 'חוץ מצורכי ביתו' נוספו ע"י ר"ש גנצפריד עצמו במהדורה האחרונה המתוקנת של הקיצושי"ע שהדפיס שנתיים לפני פטירתו, על בסיס דעתם של פוסקים חשובים (אם כי צויין שם שהדעה המקובלת היא שיכול להקל בכך רק מי שדחוק מאוד בפרנסתו). נראה לענ"ד שהיה מקום להזכיר דעה זו; אולי לא רצה הרב המחבר שליט"א להכין 'תירוץ' לאלו שמקילים על עצמם יתר על המידה בקיום חובתם להפריש מממונם לצדקה... (וע"ע מ"ש בענין זה ב'המעין' תשרי תשס"ח [מח, א] עמ' 96). הספר המרשים והמפורט 'אהבת צדקה' ימצא את מקומו ללא ספק על שולחנם של פוסקים ולמדנים כאחד, ויטביע את רישומו בעז"ה על הרחבת והעמקת קיום מצות הצדקה בישראל.

כתבי מהר"ם אִירָה. תשובות ופסקי דין בארבעת חלקי השו"ע, דרשות וחידושים מכת"י. בצירוף קונטרס בענין חשמל ביו"ט מנכד המחבר הרב משה הררי. ירושלים, ה'תשס"ח. תלב עמ'. (02-6511670)

קהילת סלונקי, העיר השניה בגודלה בין ערי יון, היתה קהילה גדולה לאלוקים במשך מאות רבות של שנים. השלטון בעיר התחלף כמה פעמים, אפילו השפה המדוברת בה השתנתה, אך הקהילה שמרה על צביונה ומעמדה. כמאה שנים לפני גירוש ספרד הפכה סלונקי להיות חלק מן האימפריה התורכית ולמשך כחמש מאות שנה, עד לעצמאות שקיבלה יון לאחר מלחמת העולם הראשונה, ורבים ממגורשי ספרד מצאו בה מקלט כלבבם; הם הפכו אותה לעיר שרובה ישראל, עיר שתורה וגדולה משמשים בה כאחד, עד שבמשך דורות היתה סלונקי בזכותם העיר היהודית הגדולה בעולם בכמות יהודיה ואף באיכותם. גדולתה היהודית של העיר באה לידי ביטוי בין השאר ברבנים החשובים שחיו בה במשך כל הדורות (בתוכם מרן הבית יוסף לפני שעבר לצפת) ובספרים החשובים שנדפסו בה, עד שחברה הקהילה בשואה. בין רבני הדור האחרון היה הרב ר' משה איררה זצ"ל, מצאצאי גולי ספרד ומיורקה, שנולד בסלונקי בשנת תרל"ח, למד ולימד בה במסגרות שונות, ומעט אחרי שהגיע לגיל עצה עלה לארץ הקודש עם משפחתו, וכך זכה להינצל בעלות הכורת שנים ספורות מאוחר יותר על קהילה קדושה זו על ידי הנאצים מנאצי האל. בתל אביב שימש הר"מ איררה כרבם של יהודי סלונקי, הרביץ תורה, ופעל רבות בענייני חינוך, כשרות, שבת וחסד. רבני העיר, הרב עוזיאל (ואותו הכיר כנראה עוד מסלונקי), הרב טולידנו, הרב אונטרמן ואחרים זצ"ל שמו את עיניהם עליו ומינהו לדיין ואח"כ לאב"ד בביה"ד של ת"א, ובה המשיך בחיי תורה וחסד עד לפטירתו בהגיעו לגבורות בשנת תשי"ח. רבים מכתביו, ובהם תשובות, פסקי דין, דרשות וחידושים, נשתמרו, חלקם ערוכים וחלקם במצב של רשימות וראשי פרקים, ונכדו, הרב משה הררי שליט"א משיבת מרכז הרב בירושלים, מחבר סידרת הספרים הנפלאה 'מקראי קודש' על הלכות שבת ומועד, טרח לפענחם, לסדרם, ולהכניס לדפוס בעזרת כמה ת"ח ובראשם הרב אילן מרק. הרב הררי ציף לראש הספר מבוא גדול על קהילת סלונקי ועל תולדות המחבר וכתביו, ולסופו קונטרס חשוב פרי ידו על ענייני שימוש בחשמל ביום טוב. ענוותנותם המופלגת של רבני סלונקי וביניהם גם המחבר מהר"ם איררה זצ"ל גרמה לכך שלא תמיד נודעו והוכרו כפי שהיה ראוי לפי כבודם ותורתם, ואולי זו הסיבה שהמהדיר מצא לנכון להוסיף בסוף הספר רשימה חלקית אך מרשימה-ביותר של רבנים וחיבורים בני העיר הזו במאה השנים האחרונות לקיום הקהילה (ת"ר-ת"ש). ראוי לציון קונטרס ארוך (פסקים סי' לט) בו דן הר"ם איררה אם להתיר להתיד את אותיות העופרת שמהם הדפיסו ספר קודש ואזכרות; אחרי דיון ממושך מלא בקיאות ועומקה-עיון הוא מסיק שכיוון שאותיות העופרת הפוכות - לא חלה בהן קדושה כלל, כי אין בהן דין כתיבה ולכן גם לא דין מחיקה, ומותר להתיכם לכתחילה. בהמשך מובאת תשובתו של הרב עוזיאל, שמאריך לדון בכל פרט שבקונטרס - לעיתים מסכים ולעיתים חולק; בענין סברת האותיות המהופכות הוא מחמיר, וכותב שאע"פ שהאותיות הפוכות - הן נקראות באותיותיהם וצירופן, ולכן אסור לסדרן בשבת ובמקביל אין גם להתיכן. נדמה לי שהדעה המקובלת היא כדעת המחבר, שאין איסור כלל להתיך ולמחוק אותיות הפוכות אפילו של השמות הקדושים, כי אין בהן גדר של כתיבה כלל. זכה המחבר זצ"ל שנכדו נושא שמו ההולך בדרכיו ההדיר ביד אוהבת את כתביו, ושפתיו דובבות.

ספר דמיון אריה. פסק בענייני מסים ותקנות הקהילות וחומרת איסור סתם יינם ועוד, מאת רבי יהודה ליב פיסק מניקולשבורג. מהדורה חדשה עם תיקונים והערות. מאנסי, תשס"ו. לד+ס+כז עמ'. (1-845-356-6582)

לפני כארבע מאות שנה בשנת של"ם נדפס בעיר פראג פעם אחת ויחידה ספרון חשוב ביותר, מאת ת"ח חשוב ביותר. גם הספר וגם מחברו שקעו כמעט בשכחה גמורה, עד שבא הרב שלום דזייקוב

ממונסי שבארה"ב והחליט להוציא לאור ספר זה מחדש (במסגרת סידרת ספרים ישנים שהוא מוציא לאור בשנים האחרונות), בלויית מבוא על הספר ומחברו, ועל תולדות היהודים במערה (מורביה) בכלל ובניקלשבורג (היום העיר מיקולוב שמזרח צ'כיה) בפרט. המחבר, שהיה מנהיג הקהילה תחת רבנותו של ר' יהודה ליב איילינבורג מחבר 'מנחת יהודה' על פירוש רש"י עה"ת, דן בספרו בחומרת איסור יין נסך ('סתם יינם'), ומענין לענין הוא מגיע לדיונים מעמיקים בסמכותם של הקהילות להטיל מיסים ולתקן תקנות, בכמה עניינים בהלכות שבת, בכללי הידור מצוה ועוד. איזור מורביה היה מאז ומתמיד רווי בגפנים ובייצור יין ובמסחר בו, ומתברר שרבים מיהודי האיזור הקילו במשך דורות רבים באיסור 'סתם יינם'; הנגיד רי"ל פינסק הצטרף גם הוא למוחים נגד המקילים באיסור זה, ואף הצליח לשכנע את שר העיר לחוקק חוק האוסר מסחר בין בין יהודים לגויים; אולם הגוי דרש פיצוי עבור הסכמתו, והשאלה היתה האם ראשי הקהל רשאים לכפות על הציבור לשלם עבור תקנה שאולי אינם מעוניינים בה כלל, ועל פי איזה קריטריון יוטל המס החדש הזה. קם ראש הקהל ויזם החוק, שהיה גם ת"ח גדול, וכתב ספר שלם בנושאים אלו, ואף צירף לו חמש תשובות מגאוני דורו (גם על דמויות הגאוני האלו, ביניהם ה'כלי יקר' והשל"ה, מאריך המהדיר במבואו). מעניין שלא ברור כלל מה היה סופו של 'מס היין' ואם תקנת השר הנ"ל עמדה בתוקפה, אך הדיונים ההלכתיים שבי"א סימני הספר הקטן והחשוב הזה היו במשך שנים רבות ומהווים אף היום סימני דרך חשובים בתחומים בהם הוא עוסק. יישר כוחו של היוזם והמהדיר החרוץ הרב דז"ייקוב, שמוציא לאור מהודרים ומתוקנים ספרים רבים מגדולי הדורות למען התורה ולומדיה.

משנה לחם. חידושים וביאורים על הש"ס והרמב"ם מאת רבי יחיאל מיכל בן ר' פתחיה מיאברוב. נדפס לראשונה בזאלקווא בשנת תקי"א, ועתה הוגה ונסדר מחדש עם מראי מקומות, תיקונים, הערות ומבוא [ע"י הרב שלום דזשייקאב]. על מסכת כריתות: מאנסי תשס"ז; על כמה מסכתות וספר היד החזקה: מאנסי תשס"ח. (1-845-356-6582)

כתבתי לעיל על מפעל ההדרת הספרים הפרטי של הרב שלום יעקב דז"ייקוב, והוא אכן אינו שוקט על שמריו. שני כרכי הספר 'משנה לחם' הם החידושים שזכה להדפיס בחייו אחד מגאוני ישראל לפני כשלוש מאות שנה, מצאצאי גולי פורטוגל, ר' יחיאל מיכל ב"ר פתחיה מהעיירה יברוב שבגליציה (מזרח פולניה; היום בשטח אוקראינה). בצעירותו הקים ישיבה חשובה בעירו ועמד בראשה, וכבנו של גביר עשיר שהיה גם ת"ח ותומך תורה הוא החזיק את הישיבה ואת תלמידיה מכסף; לאחר שירד מנכסיו ונתפזרה ישיבתו - הוא ישב ועסק בתורה יום ולילה ולא קיבל עליו (עד כמה שידוע) שום תפקיד תורני-ציבורי, עד שנפטר כנראה סביב לשנת תק"כ. הספיקות הרבים לגבי תולדות חייו של רבנו, שכל פרט רלוונטי לגביהם נלקט באהבה רבה מתוך עשרות ספרים ע"י המהדיר וסוכם במבואו המרתק, רק מדגישים את החשיבות שבהדפסת מהדורה חדשה זו, שתביא לכך שלא ישקע בתהום הנשייה שמו של מרביץ תורה כה חשוב בתולדות האומה. למרות שבדפוס הראשון נמצאים החידושים על כריתות בסוף הספר - הקדים אותם המהדיר בגלל חשיבותם המיוחדת: ר' יחיאל מיכל הוא כנראה הראשון מתקופת ה'אחרונים' שעמל לברר את סוגיותיה של מסכת זו ואת שיטות הראשונים בה כסידרו, ורבים מגדולי הדורות שאחריו מביאים מדבריו בספריהם. חיבה מיוחדת היתה לרי"מ המחבר לדברי ר' אברהם די בוטון בעל ה'לחם משנה' על הרמב"ם, ובסוגיות שהאחרון עסק בהן בפירושו על הרמב"ם דן רבנו בדבריו, ומכאן גם שם הספר 'משנה לחם'. הערות למדניות קצרות של המהדיר ושל חותנו הרב היבנר שליט"א מפוזרות על פני שני הכרכים. ברכות יחולו על ראשו של הרב דז"ייקוב שליט"א, שימשיך עוד שנים רבות במפעל 'תחיית המתים' המיוחד הזה שלו.

הספרון החדש של פרופ' מלך שפירא מאוניברסיטת סקרנטון שבארזה"ב (שמו בעברית: 'עיונים ברמב"ם ומפרשיו') כולל בתוכו ארבעה פרקים: הפרק הראשון, הארוך (כמעט מאה עמודים), עוסק בעקרונות הפרשנות ברמב"ם ובמפרשיו מההיבט הלמודי ומההיבט המדעי. פרופ' שפירא דן בין השאר ביחס המפרשים והחוקרים לאפשרות להסביר קשיים וסתירות ברמב"ם בהנחה שהרמב"ם טעה, או שנשמטה ממנו סוגיא, או שהוא עצמו שכח שבמקום אחר הסיק אחרת וכד'. הוא מבדיל בין היחס לקשיים בפירושו המשנה, שבו תירוצים מעין אלו שכיחים יותר ומקובלים יותר, לבין היחס לבעיות במשנה תורה, שבהן גם אחרי שר' אברהם בן הרמב"ם עצמו העיד על אביו ששכח סוגיא מסוימת, או שהודה שטעה בענין מסוים (ברכת אברהם ס' יג) - נדירים המקרים שהראשונים או האחרונים התירו לעצמם לפתור בעיות בדרך קלה זו. ברור למחבר שלשונו של הרמב"ם בהערותיו על ספר המצוות שהרמב"ם 'שכח' מצוות מסוימות - אין להבינה באופן מילולי, בניגוד לדעתם של מפרשים אחרים (עמ' 5 הע' 17); אך מאידך מצטט פרופ' שפירא מחברים רבים שהעירו על טעויות או השמטות ברמב"ם. יש לציין שלא כל מפרש שכתב על הרמב"ם שלא דקדק בשלונו בענין מסוים - ניתן לצרפו לרשימת המפרשים ש'מעיינים' לומר שהרמב"ם טעה (עמ' 8-9), שהרי אין דין טענה על אי-דקדוק כלשהו בלשונו - כדין הצהרה על טעות שנמצאה ברמב"ם. בהמשך מביא פרופ' שפירא עשרות מקומות בכתבי הרמב"ם בהם מצטט הרמב"ם פסוק שלא ככתבו או כשהוא משובש לכאורה, ודן איך ניתן להסביר את הטעויות האלו. בענין הדיוקים שדקדקו ראשונים ואחרונים מקפלי-לשונו של הרמב"ם - מעיר המחבר שהגישה המדעית אינה מוכנה לקבל שכל שינוי הלשון האלו הם בעלי משמעות פרשנית והלכתית, ובדרך כלל החוקרים, וגם כמה מגדולי האחרונים, מתייחסים אל השינויים האלו כאל גיוון לשוני גרידא, שאין להסיק ממנו דבר להלכה. עוד עוסק המחבר ביחס המפרשים לשימוש שעשה הרמב"ם בירושלמי לפסיקת הלכה, ובנושאים רבים אחרים. הערות השוליים גדושות בהפניות למאמרים ומחקרים מהם נטל המחבר מלוא חופניים, או שעל מסקנותיהם הוא חולק; בכמה מקומות מבקר שפירא את ספרו של פרופ' יעקב לוינגר המנוח 'דרכי המחשבה ההלכתית של הרמב"ם' שנדפס לפני כארבעים שנה, ובו ייחס מחברו לעיתים לרמב"ם כוונות ודרכי פסיקה הרחוקות מאוד מדעתו ומלבו של כל איש תורה. הפרק השני של הספר עוסק בייחסו המורכב של הרמב"ם לכל התחום שמקובל להגדירו בעולם המודרני כ'אמונות תפלות' - שדים, קמעות וכד', ואת דעות המפרשים בכל הדורות על דרכו של הרמב"ם בנושאים אלו. הפרק השלישי כולל הערה קצרה בענין ייחסו של הרמב"ם אל מוחמד נביא האיסלאם. למעשה הערה זו היוותה את אחד הזרזים המרכזיים לפרסום הספר, מפני שהמחבר נדהם לראות שהמשפט המרכזי בה צונזר בידי עורכו של כתב עת יהודי-אמריקאי בו פירסם הערה זו לראשונה, מתוך חשש להיראות בלתי 'קורקטי'. אולם עובדה היא שהרמב"ם מכנה את מוחמד לעיתים 'פסול', מילה עברית המזכירה את כינויו הערבי 'ראסול' (=שליח), ולעיתים 'משוגע', כינוי שהיה רווח למוחמד בכל ארצות המזרח; היו שהניחו שהכינוי הזה מקורו בפסוק בהושע (ט, ז) 'אָוִיל הַנְּבִיא, מְשֻׁעַ אִישׁ הָרוּחַ, וּפְרוּפ' שפירא מוסיף שיתכן שכינוי זה דבק במוחמד מפני ששמו רמוז בפסוק הקודם שם: 'מוחמד לְכַסְפִּים קְמוּשׁ יִרְשֵׁם, חוֹחַ גְּאֻהֶלְיָהֶם'... החלק האחרון של הספר, הנספח העברי, כולל חילופי מכתבים עם הרב קאפח זצ"ל בענייני הרמב"ם, ליקוטים מכתבי הגר"י ויינברג זצ"ל בעל 'שרידי אש' באותו נושא וכולל קביעה שלו שהגר"ח מבריסק זצ"ל היה אולי רמב"ם חדש - אך לעיתים קרובות פירושו המבריקים על הרמב"ם רחוקים מלהיות אמיתיים; דרך אגב, המחבר כבר הוציא לאור שני כרכים מכתבי הרב ויינברג, ראה מ"ש עליהם ב'המעין' טבת תשס"ד [מד, ב] עמ' 93, ועוד ספר באנגלית על דמותו ותורתו, ומכתב ארוך מכת"י שכתב לפני כמאה וחמישים שנה

חכם מגליציה לחוקר הידוע שד"ל, בו הוא תוקף אותו בחריפות על יחסו המביש לרמב"ם ולדעותיו. אותו חכם, נחמן יצחק הכהן פישמאן, פותח בכך שהוא מכנה את שד"ל 'איש משכיל', ומוסיף הערה: 'אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה'; כוונתו שאם שד"ל ימשיך לפנות אל השמאל, כלומר לכתוב דברים לשלילים, כינויו יהיה 'איש משכיל', אולם אם 'יחזור בתשובה' ויפנה אל הימין - הוא יכונה בכבוד 'איש משכיל'... בס"ה הספר מרתק, וראוי לענ"ד לתרגם אותו בהקדם ללש"ק. רציני רק להעיר שהאיות באנגלית של מילים עבריות רבות המובאות בספר דורש תיקון; לדוגמא: 'במשנה תורה' - מאויית בקביעות bamishne; ספרו של החיד"א 'עין זוכר' - Ayin Zokher; ועוד רבים. כמו כן הפיסוק בנספח העברי משובש במקומות רבים, ויש בו גם טעויות דפוס רבות, וחבל. אולם אלו הן הערות שוליות ביחס לתוכן המרתק של ספרון חשוב זה.

ישועת דניאל. על שו"ע או"ח. הלכות בין המצרים, זכר לחורבן וראיית מקום המקדש; חנוכה ופורים. עיונים ופסקי הלכות לפי סדר שו"ע ומ"ב. חובר ע"י דניאל יהושע גולדשמידט. מודיעין עילית, תשס"ח. 16+שעה עמ'. (08-9740221)

פלא התחדשות הקהילות ה'יקיות' בודורנו הולך ונמשך, ואחת החשובות שבהן היא 'קהילת אשכנז' במודיעין עילית (קרית ספר). הרב דניאל גולדשמידט שליט"א, רבה של הקהילה ומרביץ תורה ומורה הוראה בעירו, הוציא לאור ספר הלכה על ההלכות המעשיות-מאוד שבסימנים תקמט-תקסא ותרג-תרגז של שו"ע או"ח, ספר שמטרתו לשלב בין מקורות ההלכה לפסיקה למעשה, בלי להביא 'דברים פשוטים וידועים' כלשונו - אלא רק דברים שיש בהם חידוש, או שכתובים בספרי הפוסקים שלא במקומם. אין מדובר בלקט של דעות הפוסקים על כל הלכה, שמשאיר את הלומד נבוך לגבי המעשה אשר יעשה - אלא בהכרעות למעשה כמעט בכל שאלה 'כפי שקבלתי מרבותינו שליט"א'; רבו של המחבר בהלכה הוא הגרש"ז אולמן שליט"א, דיין בביה"ד של הגר"ש וזנר שליט"א ואב"ד במודיעין עילית, ואכן דבריו פזורים לאורך הספר כולו. נפתח בענייני חנוכה: בעמ' קלג-קלה דן הרב גולדשמידט בהגדרת חדר המדרגות לגבי קביעת מקום הדלקת נר חנוכה. בין השאר הוא מביא בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א שאין לחדר מדרגות דין רה"ר מפני שזהו מקום פרטי של בני הבית, ומותר לאנשי הבית להרחיק את בני רה"ר משם אם הם מפריעים להם, ומכאן רוצה המחבר להסיק שאין להדליק בפרוזדור של בית מלון או של פנימיה וכד'. אולם לי הקטן הדברים אינם ברורים: הרי זו מחלוקת שלא הוכרעה אם יש להדליק בפתח הבית לחצר או בפתח החצר לרה"ר (עיי"ש הע' 17), והרי ברור שאין דין החצר כדין רה"ר ומותר לבני החצר להרחיק ממנה אורחים לא קרואים למשל, ומהו א"כ ההבדל בינה לבין חדר המדרגות או הפרוזדור בפנימיה? וצ"ע. בעמ' קנד מעיר הרב גולדשמידט בשם ה'חיי אדם' שמקור המנהג להדליק בשמן זית זכר למקדש אינו בחז"ל - אלא בספר הכלבו, מסברת מחברו. לא ברור לי אם ההדגשה של הכלבו (שהוא כנראה מהדורה ראשונית של ספר אורחות חיים לר' אהרן הכהן מפרובנס, ואכמ"ל) היא על זכר למקדש בהדלקה בשמן דווקא ולא בנר - או בהדלקה בשמן זית דווקא. הנפ"מ היא לגבי הדלקת נר חנוכה בנרונים, שהם נרות שעוה (למעשה פרפיון) הנמצאים במיכל מתכת קטן, בהם לאחר דקות בודדות של הדלקה נמס כל החומר והפתילה צפה על פניו בדיוק כבנר בשמן; אם נאמר שעיקר ה'זכר למקדש' הוא בהדלקה בשמן, ולא דווקא בשמן זית (שבו פסק הרמ"א שמצוה מן המובחר אולי רק בגלל ש'צליל נהוריה טפיל' ולא בגלל סברת הכלבו הנ"ל), אפשר להדליק לכתחילה לאו דווקא בשמן זית קרוש, שהמחבר מתיר שם בשם הרב וזנר להשתמש בו בדיוק כבשמן זית, אלא גם בנרונים רגילים של פרפיון, שהשימוש בהם הרבה יותר נח ופשוט וזול מאשר בשמן. בענין אחר, בדין 'הרואה ערי יהודה בחורבנן' (עמ' קה-קו), אחרי שהביא המחבר את פסק המ"ב ש'אפילו יושבין בהן ישראל כיון שהישמעאלים מושלים עליהם מקרי בחורבנן', הוא מוסיף בשם הגר"ש וזנר שמסתבר שגם שלטון חילוני 'מקרי בחורבנן', כיון שהם כגוים לכל דבר וכן הם מחללי שבת בפרהסיא, ומה לי ממשלה

חילונית או ממשלת ישמעאלים'. רק בסוף דבריו הוא מביא את דברי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל באגרות משה, שעתה 'שבחסידי השי"ת אין מושלים האומות על ערי יהודה ועל ירושלים, והם גם מיושבים, הוא טעם גדול שלא לקרוע אף שעדיין לא באה הגאולה ע"י מלך המשיח' וכו'. בהערה מביא המחבר את דעת הגר"ד יונגרייז זצ"ל, מרבני העדה החרדית בירושלים מלפני שנות דור, שלמעשה האמריקאים שולטים בארץ ועל פיהם ישק הכל ולכן א"א לדבר על שלטון יהודי על הארץ, והוא מוסיף: 'ונראה דהוא הדין בזמננו'. מסופקני עד כמה שתי ההכרעות האלו, שאין הבדל בין 'השלטון החילוני' בארצנו (שבו בדרך כלל מפלגות דתיות וחרדיות שותפות לשלטון, ולעיתים הן בעלות השפעה מכרעת בו) לשלטון של גויים, ושלמעשה השלטון האמיתי בארץ הוא של ארה"ב, הכרעות שמביאות למסקנה שיש לקרוע בפועל בראיית ערי יהודה בימינו גם כשהן מיושבות ביהודים, מקובלות היום על רוב מניינו ובניינו של הציבור החרדי ורבניו (ועי' בעמ' רלה בהע' 15 ובעמ' רלט בענין שושן פורים שמודיעין עילית עצמה בנויה סמוך לעיר יהודית עתיקה חרבה). בדרך כלל אין זכר בפסקים שבספר למנהגי יהודי גרמניה ולדעות רבניהם, חוץ ממקרים יוצאים מן הכלל. כך למשל בהלכות 'זכר לחורבן' (עמ' צ-צא) דן המחבר אם קיימת חובת הנחת אמה על אמה לא מסויידת כנגד הפתח גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ואחר שהוא מציין למחלוקת האחרונים בדבר הוא כותב (הע' 2) שיש נוהגים במקום אמה על אמה לעשות בביהכ"נ שינוי אחר זכר לחורבן, ומעיד שבביהכ"נ 'עדת ישורון' בציריך בו גדל הזכר לחורבן' היה איסימטריה מסויימת בצירים שבכותל המזרח מעל ארון הקודש; לענ"ד ספק גדול אם באיסימטריה זו, שמסתמא רוב המתפללים אינם מזהים אותה כ'זכר לחורבן' דווקא, יוצאים ידי חובה (ואולי סמכו על כך שמעיקר הדין ביהכ"נ פטור מ'זכר לחורבן'). הספר, המעוצב וכרוך באופן נאה מאוד, נחתם במפתח מפורט ונח לשימוש. אפשר להניח שספר זה פותח סידרה של ספרים כמתכונתו בענייני הלכה שונים; יישר כוחו של הרב המחבר שליט"א על העבר ועל העתיד.

צהר, כתב עת תורני. יוצא לאור ע"י צהר – חלון בין עולמות, לוד. העורך: הרב

עזריאל אריאל. גליונות ל-לד, אלול תשס"ז – תשרי תשס"ט. (077756565)

שלושה-ארבעה גליונות של 'צהר' יוצאים לאור כל שנה, 160 עמ' בכל גליון. כמה מן הגליונות סובבים בעיקר סביב נושא אחד שנקבע מראש ע"י המערכת, ואחרים פתוחים למאמרים בנושאים שונים. כך הנושא המרכזי בגליון ל (אלול תשס"ז) הוא ענייני גיור ובירור יהדות, והמאמרים בענין זה חלקם חוברו ע"י דמויות תורניות שעוסקות בנושא ומכירות אותו מקרוב, כמו עוה"ד הרב דוד בס, החושש מאוד שבדור הבא צעיר חילוני לא יראה שום בעיה בבניית בית עם בן זוג 'ישראלי' שאינו יהודי; לכן דעתו היא שחובת השעה להקל על המתגיירים עד כמה שאפשר – בלי לוותר על הדרישה שהם יקבלו עליהם עול מצוות. לדבריו הרוב הגדול של המתגיירים בבתי הדין המיוחדים לגיור עוברים את הרף ההלכתי, וגירותם גירות לפחות בדיעבד. הוא מדגיש את הצורך בעדינות וברגישות בבירורים של בית הדין בענייני קבלת המצוות של המתגייר, באופן שבית הדין יוכל להגיע לחקר אמת בלי לגרום לפגיעה במתגייר הפוטנציאלי ולדחייתו ללא טעם. בהמשך מעיר הרב רפי אוסטרופ, שהיה מנכ"ל מינהל הגיור מטעם הרבנות הראשית, שלמעשה כל השאלות והבעיות בענין גיור העולם מרוסיה שקיים ספק ביהדותם כבר הועלו בגל העליה הגדול לפני שלושים וכמה שנים, והוא מצטט מדברי הרב הראשי דאז הרב אונטרמן זצ"ל: 'יש להיזהר כי הטיפול באלו הזקוקים לגירות כדין תורה יהיה בעדינות ובהבנה... חלילה חלילה להחמיץ את ההזדמנות! גם בראש הגל' האחרון של צהר (גל' לד, תשרי תשס"ט) מתפרסמת הערה בנושא זה, הפעם כתגובה לפסק דינו הידוע של הרב שרמן נגד הרב דרוקמן; מחברה הרב הנקין מדגיש שקיימים פוסקים לא מעטים שאינם מקבלים את הדעה שקבלת מצוות מעכבת את חלות הגיור, ואין זה נכון להציג עמדה אחידה-כביכול בין הפוסקים בנושא זה (המערכת מצאה לנכון להעיר בנקודה זו שאכן הדעה

המקובלת בין דיניי בתי הדין לגיור, כולל הרב דרוקמן עצמו, היא לדרוש מהמתגיירים לקבל עליהם עול מצוות. בהמשך הרב הנקין מצטרף למחאת הרבנים נגד פסילתו האיטית של הרב דרוקמן ופסילת בית דינו, מטעמים שאינם עולים לדעתו בקנה אחד עם שורת הדין. אולם עיקרו של גליון לד עוסק באומנות יהודית, ובמגבלות שיש (או אין) להטיל עליה כדי שתהיה יהודית באמת. המחנך אבי רט כותב למשל שנגן הקלרינט הידוע משה ('מוסא') ברלין אמר לו פעם שהוא יכול לזהות מיד משמיעה אם המנגן יהודי או לא, ורק אחרי שנים של האזנה למוסיקה החל אבי רט להבין את כוונתו - 'הנשמה היתרה' של המנגן באה לידי ביטוי 'בצלילים עדינים, בדקויות, בסלסולים ובקישוטי נגינה, שרק אוזן רגישה יכולה להרגיש בהם; אינו דומה נגן קלרינט יהודי שכל חייו גדל באווירה יהודית - לנגן קלרינט שגדל בקונסרבטוריון'... לדעתו יש מקום לעודד יצירה יהודית ואומנות יהודית מכל הסוגים, תוך ידיעה שהן אכן תהיינה מוגבלות ומתוחמות בכללי הלכה והנהגה, ובכל זאת - ודווקא מתוך כך - הן תרוממנה את הנפש ולא תדכאנה אותה, תיתנה כח ולא תחלשנה, תצבנה רף גבוה ולא תורדנה אותו מטה, תבטאנה עדינות ולא גסות. הלואי. בחלק ההלכתי של אותו גליון - 'צהר לתלמוד והלכה' - מנמק רבו של הישוב עופרה, הרב אברהם גיסר, פסק חריג שנתן לפני כמה חודשים: הוא התיר להמשיך ולבנות בשבת מסויימת ע"י פועלים גויים כמה בניינים שעמדו לפני סיום, ובג"ץ עמד לצוות על הפסקת בנייתם. הדיון הוא הלכתי בעיקרו, ומציג את דעות הפוסקים השונות בענין אמירה לגוי ושבות דשבות לצורך מניעת הפסד גדול ולצורך ישוב א"י, כשהוא מדגיש שאין מדובר בשום אופן בנהל קבוע או בהיתר חדש - אלא שזה היה פסק הלכה חד פעמי, הנשען על גדולי הפוסקים, ראשונים ואחרונים. לעומתו הרב מאיר נהוראי, רבו של קיבוץ משואות יצחק, יוצא נגד הפסק הזה. הוא מדגיש שאינו חולק על פסיקת מרא דאתרא של עופרה באותה שבת, ושיש למרא דאתרא את הסייעתא דשמיא לפסוק נכון בשאלה מקומית שמוטל על כתפיו להכריע בה; אולם כעיקרון לדעתו אין בשום אופן להתיר בניית בתים בא"י ע"י גויים בשבת אפילו כאשר מדובר על צורך גדול, ואינה דומה קנייה בשבת שחז"ל התירו - לבנייה. מעניין ששניהם מזכירים אירוע שיתכן שמהווה תקדים לשאלה זו: בשנים שלפני מלחמת ששת הימים ניסו ערביי לטרון לנגוס פעם אחר פעם בשטחי החקלאות של קיבוץ שעלבים, כאשר הם מנצלים לצורך כך את יום השבת שבו לא נמצאו חקלאי קיבוץ בשדה. הרב מאיר שלינגר, אז רבו של הקיבוץ, נועץ ברבותיו בירושלים, והם התירו לאנשי הקיבוץ לצאת בטרקטוריהם ומחרשותיהם לשדות המדוברים בשבת, מעשה שעורר רעש גדול בעולם כולו והתנגדות עזה אצל חלקים מן הציבור החרדי; למעשה גרם חילול השבת הזה להפסיק את הסיפוח הזוחל של שדות שעלבים ע"י ערביי לטרון. הרב גיסר לא נטה בתחילה לדמות מקרה כזה של 'יצאה למלחמה על תבן וקש' בישו ספר לבין המאבק על בניית הבתים בעופרה, אך להפתעתו כמה ת"ח חשבו דווקא שיש דמיון בין המקרים. משיב לו הרב נהוראי שאין להשוות בין מניעה מערבים לכבוש קרקע יהודית - לבין מאמץ למנוע כשלוש משפטי באותה קרקע, ושהוא חושש מאוד מהתרופפות שמירת השבת בעקבות היתרים כאלו; לדעתו אין מקום בעתיד להתיר מעשים מסוג זה. אולם ספק בעיניי אם קיים הבדל כ"כ גדול בין המאמץ להשאיר שטח בעמק איילון בשנת תשכ"ו בידי ישראל - לבין חיזוק משמעותי של ההתיישבות היהודית ביישובי השומרון היום, כאשר אויבנו ועוזריהם מנסים לגרש אותנו מהם בימים אלו ממש. ועדיין צ"ע. בסוף החוברת מובאים שני מאמרים העוסקים בסרבנות גט: האחד מתאר את דמותם של סרבני הגט ה'קשים' (רובם שומרי מצוות במצב כלכלי והשכלתי נמוך) ואת הצורך להיעזר בלחץ והשפעה מצד משפחתם, חבריהם ושכניהם כדי לרכך את סרבנותם; השני תוקף מהכיוון השני את הקלות שבה כופים לעיתים בתי הדין גט על הבעל שלא פשע, ולא מתחשבים בכך שהאשה היא במקרים מסויימים הגורם הבעייתי, המסכסך ואפילו המרושע בכל הפרשה המשפחתית העגומה (הדברים נסובים על מקרה מסויים שבו מעורב הכותב מצד הבעל הפגוע, כמוכן באופן שבו לא ניתן לזהות את המשפחה המדוברת). אולם אני מוכרח להודות שנשארתי בתמיחה רבה: אחרי שמתוך תיאור הפרשה ברור שאין שמץ של סיכוי לחזור לחיים בשלום

במשפחה מסוכסכת זו, יש צורך לכאורה להטיל את כל כובד המשקל על כך שההסכמים הממוניים ואלו הקשורים לגידול הילדים יסוכמו במהירות ובהגינות, ולעודד דווקא את בני הזוג לסיים את הקשר ביניהם בגט כשר כדת משה וישראל כמה שיותר מהר! נראה לכאורה שהכותב מתעלם מכך שהתנגדותו העזה לכפיית הגט באה רק בגלל העוול שנעשה לבעל - אך אין שום הצדקה שעוול זה, אותו צריך לפתור, ימנע סוף-סוף את הפירוד הרצוי לכל הגורמים הנוגעים בדבר! ייתכן שהחוק שהתקבל לאחרונה בכנסת שמנתק בין הדיונים הממוניים בין בני זוג פרודים לבין נתינת הגט בא לענות בדיוק על מצבים מהסוג הזה; הבנתי שחוק זה נתקל בהסתייגות מצד דיינים ואנשי תורה העוסקים בנושא, ויתכן שיש לכך צדדים הלכתיים אחרים שאיני מכיר. בכל אופן במאמר הנ"ל לא הובהר מספיק מדוע ראוי לעכב את הגירושין - במקום לזרז אותם עד כמה שאפשר, תוך מתן פתרון הוגן לבעיות האחרות שבין בני הזוג: ייש"כ של העורך המוכשר, ידידי הרב עזריאל אריאל שליט"א רבו של הישוב עטרת שבבנימין, שמוציא לאור תמידים כסידרם כלי מחזיק ברכה וכה מעורר ענין כגליונות כתב העת 'צהר'.

ספר נר יוסף טוב. לברר ולחזק הוראת כג"ק מהרי"ץ זיע"א שאסור לברך על נר של יוסף טוב מטעם ספק ברכות לבטלה. ויתבאר גם-כן שלא צדקו האומרים שבארץ ישראל כולם צריכים לנהוג כדעת מרן הבית יוסף. מאתי הצב"י יצחק רצאבי. בני ברק, בית-מדרש ובית-הוראה פעולת צדיק, תשס"ח. קסח עמ'. (03-6741445)

המהפכה ההלכתית שמוביל הראשל"צ הגר"ע יוסף שליט"א זה שנות דור, שבמרכזה העמדת פסקי מרן הבית יוסף כמחייבים את כל תפוצות ישראל ולפחות בארץ ישראל, נמצאת עדיין בעיצומה. דעתו היא שמרן רבי יוסף קארו הוא גדול הפוסקים בכל הדורות, ושארץ ישראל היא אתריה דמרן הבית יוסף, ולכן מחייבים כל העולים אליה להתייחס אליו כאל מרא דאתרא, ואל פסקיו כמחייבים לקולא ולחומרא גם בניגוד למנהגיהם הקדומים. דעה זו מבוססת כמובן על כמה מגדולי הפוסקים בכל הדורות ועל דעת רבים מגדולי ספרד בדורות האחרונים, אך לא התקבלה כלל מאז ומעולם על דעתם של רבני וקהילות אשכנז בא"י, וגם בכמה קהילות חשובות מעדות המזרח התקבלה רק בחלקה, כשהן ורבניהן סירבו לבטל מנהגים בני דורות בעקבות הכרעתו זו של הגאון בעל 'ביע אומר', למרות השפעתו האדירה, התורנית והציבורית, על בני עדות המזרח בדורנו. אולם בדרך כלל גם אלו שאינם 'נכנעים' לגישתו של הגר"ע, כמו למשל הראשל"צ הגר"מ אליהו שליט"א, ה' ירפאהו ויחזקהו, שמחזיק במנהגי ר' יוסף חיים בעל הבן-אישי שהושפע מאוד מכתבי המקובלים, ופוסק לפיהם (בדרך כלל לחומרא) גם כשאינם עולים בקנה אחד עם פסיקות הב"י, או הגר"ש משאש זצ"ל רבה של ירושלים שסירב לנטוש את מנהגי מרוקו שחלקם הושפעו במשך דורות ממנהגי אשכנז, ואחרים, הבליעו את מחלוקתם בנעימה בין שורות כתביהם וספריהם, ולא יצאו בקול גדול נגד גישתו זו של הגר"ע שליט"א. כמה בודדים 'העיזו', ביניהם הרב אליהו רחמים זיני שליט"א ראש ישיבת ההסדר 'אור וישועה' בחיפה, שבתוך קונטרסו 'ארץ חמדתנו' (חיפה תשנ"ד) כתב ביקורת חריפה על כוונת מרן הרב עובדיה לבטל את מנהגי צפון אפריקה שיסודם בקודש; אך דבריו עשו בזמנו רושם מוגבל בלבד, ולא היה להם הד רחב. והיו גם מעטים נוספים. אך עתה קם הגאון ר' יצחק רצאבי שליט"א, ראש בית מדרש ובית הוראה ידועים בבני ברק ומחבר ספרים רבים וחשובים מאוד בכל מקצועות התורה, שכבר שנים הרבה עוסק בהצלחה יתירה בביסוס מנהגי תימן להלכה ולמעשה, והחליט להשיב מלחמה שיערה: בתקיפות-יחסית יצא בקונטרס מקיף זה נגד הוראתו של ראש מועצת חכמי התורה שהתפרסמה לאחרונה, שעל יהודי תימן, אלו שמחזיקים עדיין במנהגם הקדום להדליק נר של יום טוב בלי ברכה, לבטל את מנהגם ולברך על הדלקת נרות יום טוב, כפי פסק מרן הב"י ומנהג כל עדות ישראל. הרי"ע מתייחס בספרו החדש 'חזון עובדיה' על הל'

שבת בחוסר כבוד לרב רצאבי, וכותב ש'אברך' אחד יצא בספרו 'שולחן ערוך המקוצר' לקבוע שאין לברך על הדלקת הנר ביום טוב, ושאינן בדבריו ממש. בא הרב רצאבי ומנסה להוכיח באריכות רבה שדבריו של 'אחד מגדולי הרבנים בארץ ישראל שליט"א', 'הרב הטוען', לדחות את פסקו של המהרי"ץ, ה'גר"א' של יהודי תימן, שאין לברך משום 'ספק ברכות להקל' - בהם אין ממש, ולא עוד אלא 'שאדרבה, כיום יש לדון בהיפך, שגם הספרדים והאשכנזים לא יברכו על נר יום טוב'... בדרך ארץ, אולם בתקיפות לא-מבוטלת, מאריך המחבר במ"א פרקי הספר להראות שלא רק שפוסקים רבים, ראשונים ואחרונים, כתבו שאסור לברך על נר של יו"ט - אלא שדבריהם מתאימים לפשטות דברי חז"ל, ובכל אופן אין כאן מנהג תמוה שיש לבטלו - אלא מנהג שיסודו בקודש; ומכיוון שהרב רצאבי סובר כדעת רבים מגדולי הרבנים בכל העדות שאין מקום לבטל את מנהגי הקהילות השונים ולקבל את מרות מרן הב"י ללא סייג - אין הוא מוצא שום סיבה, ועל כן הוא שולל בתכלית, שבני תימן (אלו שהם ואבותיהם נהגו במנהג קדום זה) יכניסו עצמם לספק ברכה לבטלה בהדלקת נר יום טוב. הר"י רצאבי עובר בקונטרס זה בדקדוק על דברי הגר"ע יוסף ודוחה אותם פסקא אחר פסקא, כשמדי פעם הוא תמה איך נשמטה נקודה מסויימת מעיניו של הגרע"י שליט"א, ומדוע בנקודה אחרת התעלם מדעה חולקת או מקושי חמור בדבריו. כך למשל בעמ' נח מביא הרב רצאבי את דברי הרב עובדיה שאין ספק שפסק בשם הירושלמי שמוזכר בכמה ראשונים שיש לברך גם על נר של יו"ט, ואינו נמצא בירושלמי לפנינו, הוא פסקא מקורית מתוך הירושלמי שיצא מידי חז"ל, כמו פסקאות אחרות רבות כאלו המובאות בראשונים ואינם לפנינו; ותמה עליו הרב רצאבי, איך יכל בעל חזון עובדיה במחכת"ה לרפא שבר גדול זה על נקלה? איך נשמט ממנו שפסקאות ה'ירושלמי' האלו מופיעות אך ורק אצל כמה מראשוני אשכנז ובוודאי שאינם פסקאות 'ירושלמי' מקוריות, והרי כבר העיר על כך בפירוש לפני עשרות שנים מהדיר ספר הרב"ה! והוא מוסיף: 'ואם תרצה ללמד זכות ולומר שלא רצה הרב הטוען לסמוך על דבריו, לפי שהוא נמנה מכת החוקרים [מהדיר הרב"ה הראשון היה פרופ' אביגדור אפטוביצר מבית המדרש לרבנים בווינה], הלא בגדולה מזו הוא עצמו סמך עליו' בענין אחר, חמור אף יותר! ובהמשך הספר עומד המחבר על דעתו, ומוכיח שהיא דעת רבים מגדולי הפוסקים האשכנזים וגם הספרדים, שאין לשום קהילה לבטל את מנהגי העתיקים בעלייתה לארץ, בניגוד מוחלט לדרכו והנהגתו של הרב עובדיה שליט"א. הרב המחבר בחריצותו עבר על כל כתבי רבני תימן, גם אלו שעדיין בכת"י, ובירר אצל רבנים זקנים ואף אצל אלמנותיהם של רבנים חשובים מה נהגו בענין זה ברחבי תימן, והתברר לו שגם בתימן היו שנהגו לברך על נר יום טוב (גם בין ה'בלדים', שומרי מנהגי תימן המקוריים, ואין צריך לומר שבין ה'שאמים' שהצטרפו כבר לפני דורות לעדות המזרח האחרות) - אך רבים וטובים (גם מהשאמים!) נהגו שלא לברך, ואסור להם לדעתו לשנות ממנהגם ולהיכנס לספק ברכה לבטלה. הוויכוח תלוי גם בשאלה מי הוא גדול רבני תימן בדורות הקודמים - ר' יחיא צאלח המהרי"ץ 'גאון רבני תימן ותפארתם' לדעת המחבר, שהחזיק במנהגי תימן המקוריים - או חברו המבוגר ממנו (ולדעת הגרע"י - רבו!) ר' דוד משרקי בעל 'רביד הזהב' ו'שתילי זיתים' ה'שאמי', שנטה יותר להתפשר עם מנהגי ספרד, ואותו מעלה הרב עובדיה שליט"א למעלת 'גדול רבני תימן' - כאשר לכך מתנגד בחריפות הר"י רצאבי. בפרק ארבעים צירף המחבר לדבריו דברי חיזוק והסכמה מאת שנים מגדולי רבני תימן בימינו, הרב עזריה בסיס רבה של ראש העין והרב פינחס קורח ראש בית מדרש 'שערי הלכה' בבני ברק. והנה, כפי שניתן היה לצפות, הרבנים המקורבים לראשל"צ הגרע"י שליט"א לא עברו על קונטרס זה לסדר היום; כך למשל בשבועון 'עונג שבת' המצורף לעיתון 'יום ליום' של ש"ס, בגליון כ"ט בחשון תשס"ט, כותב אחד הרבנים בלשון שאינה משתמעת לשני פנים, ש'עדת תימן המפוארה על כל גווניה מאוריה ורבותיה ניצבת כאיש אחד בלב אחד סביב ההיגיון הצרוף לפיו יש מנהיג לבירה וגדול הדור לאומה' וכו' וכו', והמבין יבין. ובהמשך מובאים באריכות דבריו של רבי יצחק יוסף שליט"א, ובו הוא מנסה להוכיח שאין מקום לנהוג כפסקי הרמב"ם כשהם מנוגדים לפסקי השו"ע גם אם כך היה מנהג קהילות רבות בתימן, ובוודאי שלא בארץ ישראל 'אתריה דמרו'. ולא

זו משם עורכי השבועון הנ"ל עד שהביאו את הרב בסיס והרב קורה, שהצטרפו לדבריו של הרב רצאבי בקונטרסו כנ"ל, כדי שידו כפי שכתב האחד 'שאם נמצא בקונטרס הנ"ל זלזול באיזה חכם איני מסכים לזה', או כפי שכתב השני 'איני מצטרף לסגנון הדברים וחלילה להקל בכבוד שום חכם ובפרט בכבודו של פאר הדור מרן שליט"א', והחתימו עוד כמה מגדולי רבני תימן בארץ על 'גילוי דעת' נגד דבריו של הר"י רצאבי וסגנונם; באותה הזדמנות כמה מן הרבנים 'מקום מצאו לגבות את חובם' על כך ש'במשך שנים הבלגנו על דברים אחרים כגון אלה שכתב על זקני חכמי תימן, כשהם מתכוונים בעיקר לרב יוסף צובירי זצ"ל שנטה לשיטה השאמית, שהרב רצאבי תוקף אותו במקומות רבים בספריו, ובעיקר בנידון זידן (דבריו של הרב צובירי נמצאים בספרו 'ויצבור יוסף בר' ח"ג פרק ט סי' ד עמ' קו-קז, ובו הוא מכריע שצריך לברך על הדלקת נר ביום טוב, ועליו סומך הר"י שליט"א ב'חזון עובדיה' הל' שבת הנ"ל בכל כוחו). ואכן, מאמציו הגדולים של הרב רצאבי לנכש ממנהגי תימן את אלו שאינם מקוריים אלא נוטים למנהגי ספרד, המשך למאבק בין מאות השנים בין הבלדים לשאמים, הביאו לו מתנגדים רבים. אחת הטענות של הרב רצאבי בקונטרס, שאולי היא שהכעיסה את מקורבי הגר"ע יוסף יותר מכל, היא שהרב עובדיה נוהג לשבח ולהגדיל את כבודם של רבנים שמסכימים עם שיטתו או שהוא מסכים עם שיטתם, ולזלזל במי שאינו מוכן 'להתכופף'. כך למשל בעמ' ק-קא כותב הר"י רצאבי שלפני שנים ספורות כינה אותו הגר"ע בכתב 'ידיד נפשי הרב הגאון המפורסם חריף ובקי סיני ועוקר הרים', ולאחר שהעיז לחלוק עליו בענייני הלכה החל לכתוב עליו בזלזול, ולא רק בענין עליו מדובר כאן. יש מקום לדאגה שמחלוקות אלו, שהן לשם שמים באמת, 'תתקיימנה' עוד זמן רב, כפשטות לשון המשנה בסוף מסכת אבות 'ופ"ה מי"ז; אמנם נראה שכוונת המשנה שם ב'מחלוקת' לכת, קבוצה, ואכמ"ל; הרי זכותו וחובתו של הרב רצאבי להגן על מנהגי עדתו במסירות נפש, וזכותו של הגאון הרב עובדיה לנסות לשכנע את כל רבני הדור לנקוט בגישתו הממליכה את מרן הב"י כפוסק יחיד ואחרון לכל העדות. כמו כן אפשר להבין את מקורביו של הגר"ע יוסף שליט"א שלדעתם סגנון לוחמני, כבמלחמתה של תורה, אינו ראוי לבוא בקהל כאשר הוא מכוון כנגד גדול הדור ראש מועצת חכמי התורה; ומצד שני אפשר להבין את מצוקתו של הרב רצאבי, שנמצא בעמדת מייננה תמידית מול לחצו של הרע"י ותלמידיו עליו ועל קהילתו וייחסו המזלזל כלפיו בכמה מספריו, והיא שהביאה אותו לכתוב תגובה תקיפה. לא נשאר אלא לקוות שתמצא הדרך ליישר את ההדורים בין תלמידי חכמים גדולים אלו, ויוכלו גם האמת וכל אחד לטעמיה! וגם השלום לשוב ולדור בכפיפה אחת.

תקליטור תחומין 3+, תורה, חברה ומדינה. צמ"ת, צוותי מדע ותורה. [תשס"ח].

(zomet@netvision.net.il)

התקליטור החדש של מכון צמ"ת באלון שבות בראשותו של הרב ישראל רוזן (על המהדורה הראשונה שלו כתבתי ב'המעין' תשרי תשס"ד [מד, א] עמ' 91) כולל לא רק את אלפי הדפים שבכ"ח כרכי 'תחומין', ספר השנה ההלכתי בהוצאת מכון צמ"ת, על מאות מאמריהם, מפתחותיהם, תרשימיהם וכו', אלא גם את חמשת כרכי המהדורה החדשה של האנציקלופדיה הרפואית-הלכתית הנפלאה של הרב פרופ' אברהם שטינברג, תשעת כרכי 'אסיא' של מכון שלזינגר, ספרי הגר"ש ישראל זצ"ל, שלושת כרכי הספר 'בצומת התורה והמדינה', ששת כרכי שו"ת 'כמראה הבזק', הספר 'צידה לדרך' - ענייני ההלכה והנהגה בנסיעות בארץ ובחו"ל, והספר 'דברים שיש להם שיעור' - קובץ מאמרים על כיבוד הורים בעריכת הרב יהודה שביב. אוצר בלום זה נמצא כולו בהישג יד בתקליטור ידידותי למשתמש, כך שבמגע אצבע אפשר לחפש (בקלות!) למצוא, להגיע, להעתיק, לשמור, להדפיס, ולעשות כל שימוש תורני שהוא בחומר האדיר הזה. מאגר מידע זה מצטרף למאגרים אחרים (כפרייקט השו"ת, אוצר החכמה, ומאגרים אינטרנטיים חינוכיים שונים), שמקילים עד מאוד את 'טורח החיפוש', ובכך 'מכים על ראשם' של התלמידים והלמדנים ואמרים להם 'גדולו'!